

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ САМОРОЗВИТКУ ЯК ПСИХОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНА

У статті подано теоретичний аналіз поняття «саморозвиток». Розглянуто основні підходи до визначення досліджуваного феномена. Особливу увагу у статті приділено психологічному та процесуальному аспектам саморозвитку та виділено два комплексні підходи: процесуально – організаційний та психологічний. Психологічний уключає потребнісно-мотиваційний, конгруентний, діяльнісний та трансферно-особистісний, який, у свою чергу, складається із якісно-особистісного та трансферного. В основі потребнісно-мотиваційного підходу лежить виділення мотиваційної сфери як домінуючої складової саморозвитку особистості. Представники конгруентного підходу вважали, що саморозвиток відкриває шлях до гармонізації відносин із собою та навколишнім світом. Діяльнісний підхід розглядає саморозвиток, як внутрішню активність, вид творчої діяльності. Представники якісно-особистісного підходу описують його, як прагнення особистості до змін. Визначення саморозвитку як процесу перебудови внутрішнього світу людини характерне для представників трансферного підходу. Аналіз процесуально-організаційного підходу показав, що його прихильники визначають саморозвиток, як процес становлення особистості з метою ефективноі самореалізації, який залежить від внутрішніх значущих впливів, соціального середовища та педагогічних засобів, які були використані.

Ключові слова: саморозвиток, процесуально-організаційний підхід, психологічний підхід, потребнісно-мотиваційний підхід, конгруентний підхід, діяльнісний підхід, трансферно-особистісний підхід, якісно-особистісний підхід, трансферний підхід.

В статье представлен теоретический анализ понятия «саморазвитие». Рассмотрены основные подходы к определению исследуемого феномена. Особое внимание в статье уделено психологическому и процессуальному аспектам саморазвития и выделено два комплексных подхода: процессуально-организационный и психологический. Психологический включает потребностно-мотивационный, конгруэнтный, деятельностный и трансферно-личностный, который, в свою очередь, состоит из качественно-личностного и трансферного. В основе потребностно-мотивационного подхода лежит выделение мотивационной сферы как доминирующей составляющей саморазвития личности. Представители конгруэнтного подхода считали, что саморазвитие открывает путь к гармонизации отношений с собой и окружающим миром. Деятельностный подход рассматривает саморазвитие, как внутреннюю активность, вид творческой деятельности. Представители качественно-личностного подхода описывают его, как стремление личности к изменениям. Определение саморазвития, как процесса перестройки внутреннего мира человека, характерно для представителей трансферного подхода. Анализ процессуально-организационного подхода показал, что его сторонники определяют саморазвитие как процесс становления личности с целью эффективной самореализации, который зависит от внутренних значимых воздействий, социальной среды и педагогических средств, которые были использованы.

Ключевые слова: саморазвитие, процессуально-организационный подход, психологический подход, потребностно-мотивационный подход, конгруэнтный подход, деятельностный подход, трансферно-личностный подход, качественно-личностный подход, трансферный подход.

This article presents a theoretical analysis of the concept of «self-development». There is you can find the main approaches to the definition of this phenomenon. Particular attention is paid to the psychological and procedural aspects of self-development and allocated two integrated approaches: procedural – organizational and psychological. Psychological approach includes needs-motivational,

congruent, activity and transfer-personal, which consists of a quality- personal and transfer. The basis of the need-motivational approach stands on the selection of motivational sphere as the dominant component of self-identity. Representatives of the congruent approach believe that self-development opens the way for harmonization of relations with oneself and the world. Activity approach considers self-development as an internal activity, that is the kind of creative activity. Representatives of the qualitative and personal approach describe it as the desire of the individual to changes. The definition of self-development as a process of adjustment of the inner world of man is typical for the representatives of the transfer approach. Analysis of process-organizational approach showed that his supporters define self-development as a process of becoming a person for the purpose of effective self-realization, which depends on the internal significant impacts, the social environment and pedagogical tools that were used.

Keywords: *self-development, procedural and organization alapproach, psychological approach, congruent approach, activity approach, transfer, personal approach, qualitative and personal campaign, a transfer approach.*

Постановка проблеми. Проблема саморозвитку особистості займає провідне місце у психології. Зміни соціокультурного середовища призвели до трансформації парадигми освіти та створення нових вимог до майбутнього фахівця. Першочерговим завданням стає формування особистості, яка схильна до професійного та особистісного самовдосконалення, готова до безперервної освіти, тобто до постійного саморозвитку. Проблема саморозвитку завжди відрізнялась актуальністю для будь-якого вікового контингенту, крім того, науковий прогрес підвищив значущість цієї проблематики.

У психологічній теорії та практиці вчені всього світу не мають єдиного визначення феномена саморозвитку. Так, наприклад, сучасні словники з педагогіки, психології та філософії, за невеликим винятком, пропонують визначення таких термінів, як самоактуалізація, самодетермінація, самоконтроль, самонавчальні системи, самоосвіта, самооцінка, самопізнання, самопрезентація, самосвідомість, самореалізація, самоспостереження, самостійність, але при цьому не містять такого поняття, як «саморозвиток». Це свідчить про розрізненість наукових підходів, відсутність сталого визначення терміна «саморозвиток» і єдиного розуміння цього феномена.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема саморозвитку особистості перебуває в центрі уваги багатьох науковців. На теоретико-методологічному рівні проблема саморозвитку особистості знайшла своє висвітлення в працях таких зарубіжних учених, як Р. Бернс, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс. Не менш активно розробкою цієї проблеми займалися вітчизняні дослідники Г. Костюк, І. Бех, Б. Вульфів, О. Газман, Г. Звенигородська, В. Зінченко, О. Киричук, Б. Кобзар, Л. Кулікова, А. Меренков, М. Ценко.

Особливою глибиною вирізняються дослідження у таких напрямках: теоретичні розробки феномена «саморозвиток особистості» (О. Киричук, О. Корніяка, І. Кузьменко); рефлексивні механізми саморозвитку особистості (О. Ільїн, О. Колесник, І. Слободенюк); онтогенетичні етапи

саморозвитку особистості (І. Маноха, Т. Серебряна, Т. Пунцева); дослідження характеру мотивації саморозвитку (А. Дмитренко, Т. Дмитрова); визначення провідних засобів саморозвитку особистості (В. Гребенюк, П. Горностай, Є. Саянова); вивчення провідних шляхів саморозвитку фахівця як необхідної умови його ефективної діяльності (Т. Титаренко, Н. Чепелева).

Наукові доробки вищезгаданих учених ефективно використовуються в наш час для пошуку методів стимулювання людей до самовдосконалення, самоосвіти та саморозвитку.

Метою написання статті є аналіз наукових підходів до вивчення проблеми саморозвитку як психологічного феномена.

Виклад основного матеріалу. Аналіз проблеми саморозвитку засвідчує те, що в зарубіжній та вітчизняній психології існує багато теоретичних підходів до дослідження зазначеного поняття. Так, А. Маслоу, у своїй гуманістичній теорії вивчав саморозвиток як розкриття ідентичності через само актуалізацію [Маслоу, 1999: с. 325], у той час, як В. Франкл розумів його, як прагнення до сенсу існування [Франкл, 2009: с. 239]. Е. Берн у транзактному аналізі досліджував саморозвиток як процес зміни соціальних установок та побудови власного життя [Берн, 2014: с. 453]. Розуміння психічного розвитку як саморозвитку, який спрямовується та визначається середовищем, у якому живе людина, характерне для диференційної психології В. Штерна [Штерн, 1998: с. 335].

На теренах колишнього СРСР одними з перших дали визначення поняттю «саморозвиток» В. Слободчиков та Є. Ісаєв. Учені вважали, що він є фундаментальною здатність людини бути істинним суб'єктом власного життя [Слободчиков, Ісаєв, 2013: с. 159]. В. Маралов вивчав саморозвиток як безперервний процес досягнення цілей шляхом зміни себе, власної поведінки та діяльності, а Л. Кулікова визначала його, як основний шлях руху людини до особистісної зрілості [Маралов, 2002: с. 250], [Кулікова, 2005: с. 320].

На сучасному етапі розвитку психологічної науки виокремлюють два наукові підходи до розуміння поняття «саморозвиток», а саме: процесуально-організаційний та психологічний. Останній уключає потребнісно-мотиваційний, конгруентний, діяльнісний та трансферно-особистісний, який, у свою чергу, складається із якісно-особистісного та трансферного.

Основою потребнісно-мотиваційного підходу є виділення мотиваційної сфери як домінуючої складової саморозвитку особистості. Наприклад, М. Бердяєв зазначав, що саморозвиток є потребою людини, яка прагне до самозвільнення, та досліджував його, як процес духовно-практичного само перетворення заради індивідуального самовираження [Бердяєв, 1999: с. 234]

Представники конгруентного підходу вважали, що саморозвиток відкриває шлях до гармонізації відносин із собою та навколишнім світом. На думку К. Вазіної, досліджуваний феномен є процесом побудови стосунків. Учена виділяє внутрішній та зовнішній механізми саморозвитку. Перший – це відносини із самим собою, другий – зі світом. Для успішної взаємодії з навколишньою дійсністю людина спочатку має навчитися розуміти себе [Вазіна, 2002: с. 145]. Водночас, за поглядами О. Суворова, саморозвиток полягає не лише у якісній зміні особистістю світогляду та себе, а й у вчинках, які вона починає активно практикувати. Це дозволяє людині, урахувавши власні цілі та інтереси, побудувати конструктивні стосунки з оточенням, як в особистій, так і у професійній сферах [Суворов, 1996: с. 57]. Діяльнісний підхід, одним із представників якого є О. Сухолонова, розглядає саморозвиток, як внутрішню активність, вид творчої діяльності, що «зумовлює продуктивне особистісне зростання» [Сухолонова, 2000: с. 100].

Представники якісно-особистісного підходу описують саморозвиток як прагнення особистості до змін. В. Маралов вважав, що саморозвиток є фундаментальною здатністю людини до того, щоб стати суб'єктом свого життя, перетворювати власну життєдіяльність на предмет практичної перебудови, здійснювати особистісний вибір на основі пізнання себе [Маралов, 2002: с. 125]. Психологічною основою саморозвитку, на думку Т. Дмитрової, є зростання рефлексивної самосвідомості, що сприяє формуванню «Я-концепції», у результаті чого особистість активно мотивує себе до нової діяльності. За положеннями О. Колесник, рефлексіяєпрагненням особистості до самопізнання, усвідомлення внутрішніх закономірностей власної діяльності, ієрархічної побудови мотивів, з одного боку, а з іншого – здатністю до самоаналізу актів життя і станів свідомості, а також розуміння того, як її сприймає оточення.

Визначення саморозвитку як процесу перебудови внутрішнього світу людини, що призводить до принципової зміни світогляду, характерне для представників трансферного підходу. Наприклад, Г. Цукерман розглядала саморозвиток, як свідому зміну «Я-концепції», при цьому людина сама визначає мету та засоби для цього [Цукерман, 1995: с. 7]. Г. Костюк розумів феномен саморозвитку, як обов'язково внутрішній, мотиваційний процес, спрямований на досягнення конкретної мети, як свідоме самовдосконалення [Костюк, 1989: с. 123]. Як зазначав М. Костогризів, внутрішньо організовані процеси протікають лише в разі спрямованості особистості на саморозвиток. Спрямованість розуміється, як сукупність мотивів, що впливають на поведінку людини, незалежно від ситуації. Якщо спрямованість розвинена, особистість усвідомлює необхідність саморозвитку, вона активно займається пізнавальною діяльністю, намагається досягнути поставленої мети та прагне до подальшого розвитку [Костогризів, 2006: с.176].

Аналіз процесуально-організаційного підходу показав, що він складається із внутрішнього та зовнішнього напрямків, останній, у свою чергу, поділяється на професійно-організований (педагогічний вплив) та соціальний (вплив середовища). Одним із представників зазначеного підходу є М. Костенко, учений визначав саморозвиток, як становлення особистості з метою ефективної самореалізації на основі внутрішніх значущих впливів [Костенко, 2004: с. 20]. Водночас Г. Селевков вивчав саморозвиток з позиції як внутрішньо, так і зовнішньо організованого процесу. Науковець зазначав, що спрямованість та інтенсивність саморозвитку і самовдосконалення значною мірою залежить від соціального середовища та від педагогічних засобів, які були використані. З точки зору Г. Селевко, саморозвиток є вищою духовною потребою, яка включає прагнення до пізнання, самоствердження, самовираження, безпеки, самовизначення, самоактуалізації, розвитку та самовдосконалення [Селевко, 2005: с. 132].

Незважаючи на своєрідні наукові позиції вищезазначених учених, усі вони розглядали саморозвиток, як цілісне поняття, яке включає різні складові, та підкреслювали значущість подальшого вивчення досліджуваного феномена.

Висновки. З огляду на викладене, можемо підсумувати, що поняття «саморозвиток» можна розуміти, як потребу, інтернальну якість особистості, здатність до змін або вид внутрішньої діяльності, спрямований на досягнення певної мети. Сутність саморозвитку вивчається науковцями на основі різних підходів. Особлива увага приділяється психологічному та процесуальному аспектам саморозвитку, це дозволяє виділити два комплексні підходи: процесуально-організаційний та психологічний, кожен із яких містить свої складові. Психологічний включає потребнісно-мотиваційний, конгруентний, діяльнісний та трансферно-особистісний, який, у свою чергу, складається із якісно-особистісного та трансферного. В основі потребно-мотиваційного підходу лежить виділення мотиваційної сфери як домінуючої складової саморозвитку особистості. Представники конгруентного підходу вважали, що зазначений феномен відкриває шлях до гармонізації відносин із собою та навколишнім світом. Діяльнісний підхід розглядає саморозвиток, як внутрішню активність, вид творчої діяльності, що «зумовлює продуктивне особистісне зростання». Представники якісно-особистісного підходу описують його, як прагнення особистості до змін. Визначення саморозвитку як процесу перебудови внутрішнього світу людини, що призводить до принципової зміни світогляду, характерне для представників трансферного підходу. Аналіз процесуально-організаційного підходу показав, що він складається із внутрішнього та зовнішнього напрямків, останній, у свою чергу, поділяється на професійно-організований (педагогічний вплив) та соціальний (вплив середовища). Прихильники цього підходу визначали саморозвиток, як процес

становлення особистості з метою ефективної самореалізації, який залежить від внутрішніх значущих впливів, соціального середовища та від педагогічних засобів, які були використані.

Багатогранність проблеми саморозвитку пояснює існування різноманітних, іноді навіть полярних точок зору. Особистісний характер та актуальність проблематики завжди залучали широке коло дослідників. Наше дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми, яка, без сумніву, виходить далеко за його межі, а тому потребує подальшого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

- Бердяев, 2002* – Бердяев Н.А. Самопознание / Бердяев Н. А.– Москва-Харьков, 1999. – 231 с.
- Берн, 2014* – Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры / Берн Э. – М. : «ЭКСМО», 2014. – 1224 с.
- Вазина, 2002* – Вазина К. Я. Природно-рефлексивная технология саморазвития человека / Вазина К. Я. – М., 2002. – 129 с.
- Костенко, 2004* – Костенко М. А. Педагогичні умови професійно-творчого саморозвитку майбутнього вчителя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / М. А. Костенко. – Х., 2004. – 20 с.
- Костогрызов, 2006* – Костогрызов Н. Н. Личностно-профессиональное саморазвитие военного педагога в вузе : дис. на здобуття наукового ступеня канд. псих. наук : 19.00.07 / Костогрызов Н. Н. – М., 2006. – 176 с.
- Костюк, 1989* – Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Костюк Г. С. – К., 1989. – 432 с.
- Куликова, 2005* – Куликова Л. Н. Саморазвитие личности: психолого- педагогические основы : учеб. пособие / Л. Н. Куликова. – Хабаровск : ХГПУ, 2005. – 320 с.
- Маралов, 2002* – Маралов В. Г. Основы самопознания и саморазвития / Маралов В. Г. – М. : Academia, 2002. – 250 с.
- Маслоу, 1999* – Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / Маслоу А. – М. : Смысл, 1999. – 425 с.
- Селевко, 2005* – Селевко Г. К. Технологии развивающего образования / Селевко Г. К. – М. : НИИ школьных технологий, 2005. – 192 с.
- Слободчиков, Исаев, 2013* – Слободчиков В. И. Психология развития человека : Развитие субъективной реальности в онтогенезе : учебное пособие / В. И. Слободчиков, Е. И. Исаев. – М. : Изд-во ПСТГУ, 2013. – 400 с. – (Серия «Основы психологической антропологии», кн. вторая).
- Суворов, 1996* – Суворов А. В. Человечность как фактор развития личности : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. психол. наук / А. В. Суворов. – М., 1996. – 57с.
- Сухоленова, 2000* – Сухоленова О. Г. Этапы саморозвитку особистості / О. Г. Сухоленова // Психологія : зб. наук. праць. – 2000. – 3(9). – С. 98-104.
- Франкл, 2009* – Франкл В. Сказать жизни «Да!»: психолог в концлагере / Франкл В. – М. : Альпина Нон-фикшн, 2009. – 239 с.
- Цукерман, 1995* – Цукерман Г. А. Психология саморазвития / Г. А. Цукерман , Б. М. Мастеров. – М. : Интерпракс, 1995. – 288с.
- Штерн, 1998* – Штерн В. Дифференциальная психология и ее методические основы / Штерн В. – М. : Наука, 1998. – 335 с.

REFERENCES

- Berdiaev, 2002* – Berdiaev N. A. Samopoznanye / Berdiaev N. A. – Moskva-Kharkov, 1999. – 231 s.
- Bern, 2014* – Bern E. Ihry, v kotorye ihraiut liudy. Liudy, kotorye ihraiut v ihry / Bern E. – M. : «EKSMO», 2014. – 1224 s.
- Vazyna, 2002* – Vazyna K. Ia. Pryrodno-refleksyvnaia tekhnolohyia samorazvytyia cheloveka / Vazyna K. Ia. – 2002. – 129 s.

- Kostenko, 2004* – Kostenko M. A. Pedagogichni umovy profesiino-tvorchoho samorozvytku maibutnoho vchytelia : avtoref. dys. napoluchenyenauch. stepeny kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 / M. A. Kostenko. – Kh., 2004. – 20 s.
- Kostohryzov, 2006* – Kostohryzov N. N. Lychnostno-professionalnoe samorozvytye voennoho pedahoha v vuze: dys. ... kand. psyk. nauk : 19.00.07 / Kostohryzov N. N. – M., 2006. – 176 s.
- Kostiuk, 1989* – Kostiuk H. S. Navchalno-vykhovnyi protsesi psykhhichni rozvytok osobystosti / Kostiuk H. S.– K., 1989. – 432 s.
- Kulykova, 2005* – Kulykova L. N. Samorozvytye lychnosity : psykholoho-pedahohycheskye osnovy : ucheb. posoby / L. N. Kulykova. – Khabarovsk : KhHPU, 2005. – 320 s.
- Maralov, 2002* – Maralov V. H. Osnovy samopoznanyia y samorozvytyia / Maralov V. H. – M. : Academa, 2002. – 250 s.
- Maslou, 1999* – Maslou A. Novye rubezhy chelovecheskoi pryrody / Maslou A. – M.: Smysl, 1999. – 425 s.
- Selevko, 2005* – Selevko H. K. Tekhnolohyy razvyvaiushcheho obrazovanyia / Selevko H. K. – M. : NYY shkolykh tekhnolohyi, 2005. – 192 s.
- Slobodchikov, Ysaev, 2013* – Slobodchikov V. Y. Psykholohyia razvytyia cheloveka : Razvytye subektyvnoi realnosti v ontoheze : uchebnoe posoby / V. Y. Slobodchikov, E. Y. Ysaev. – M. : Yzd-vo PSTHU, 2013. – 400 s. – (Seryia «Osnovy psykholohycheskoi antropolohyy» kn. vtoraia).
- Suvorov, 1996* – Suvorov A. V. Chelovechnost kak factor razvytyia lychnosity : avtoref. dys. napoluchene nauch. stepeny kand. psykhol. nauk / A. V. Suvorov. – M., 1996. – 57s.
- Sukholenova, 2000* – Sukholenova O. H. Etapy samorozvytku osobystosti / O. H. Sukholenova // Psykholohiia : zb. nauk. prats. – 2000. – 3(9). – S. 98-104.
- Frankl, 2009* – Frankl V. Skazatzhyzny «Da!» : psykholoh v kontslahere / Frankl V. – M.: Alpyna Non-fykshn, 2009. – 239 s.
- Tsukerman, 1995* – Tsukerman H. A. Psykholohyia samorozvytyia / H. A. Tsukerman , B. M. Masterov. – M. : Interpraks, 1995. – 288s.
- Shtern, 1998* – Shtern V. Dyfferentsyalnaia psykholohyia i ee metodycheskye osnovy / Shtern V. – M. : Nauka, 1998. – 335 s.

Надійшла до друку 27.02.2015

УДК 159.923.2

Даріна Коськіна

САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ПОДРУЖЖЯ З РІЗНИМ ТИПОМ СТАТЕВО-РОЛЬОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Стаття присвячена тематиці самоактуалізації одружених осіб як необхідної складової психологічно здорової особистості. Спираючись на теоретичні та емпіричні дослідження, автор наголошує на актуальності вивчення процесів самоактуалізації сучасного українського суспільства. Аргументована також і необхідність теоретичного та емпіричного дослідження відмінностей у самоактуалізації подружжя.

У статті запропонована диференціація подружжя відповідно до типу статево-рольової взаємодії, яка панує в сім'ї. Базуючись на традиційній парадигмі розподілу сімейного функціонування в контексті авторитарного чи егалітарного, автором досліджені особливості самоактуалізації чоловіків та жінок з одним із вищезазначених типів статево-рольової взаємодії. Ураховуючи на результати емпіричного дослідження, проаналізовано гендерні відмінності у самоактуалізації одружених осіб з урахуванням диференціації статево-рольової взаємодії. Досліджено, що жінки, у сім'ях яких панує авторитарний тип взаємодії, мають нижчі показники самоактуалізації порівняно із жінками, чия взаємодія із чоловіком побудована на егалітарних засадах. Також доведено, що у цих жінок, у середньому, низькі показники особистісної автономності. Удалося визначити, що жінки, у сім'ях яких переважає егалітарна взаємодія, відрізняються здатністю встановлювати міцні доброзичливі стосунки з